

4. Grinevich V. Pidvodna chastina Aysberga: rol Chervonoyi armiyi u borotbi z ukrayinskim povstanskim ruhom (1944–1945) / V. Grinevich // *Ukrayina moderna*. – K.–Lviv, 2006. – Ch.10. – S.107–136.

5. Grinevich V. A. Radyanskiy viyskovi mobilizatsiyi v Ukrayini / V. A. Grinevich // Grinevich V., Grinevich L., Yakimovich B. *Istoriya ukrayinskogo viyska (1917–1995)*. – Lviv: Svit, 1996. – S.370–395.

6. Koval M. V. *Ukrayina: 1939–1945. Malovidomi i neprochitani storinki Istoriyi* / M. V. Koval. – K.: Vischa shk., 1995. – 194 s.

7. Mogutnov V. P. Podgotovka rezervov dlya fronta v godiy Velikoy Otechestvennoy voyniy 1941–1945 gg.: Na materialah Urals: dis. ... dokt. ist. nauk: 07.00.02. / V. P. Mogutnov; Chelyabinskii gosudarstvenniy Agro inzhenerniy universitet. – Chelyabinsk, 2000. – 446 s.

8. Mukovskiy I., Lisenko O. Z istoriy mobilizatsiyi lyudskih rezerv Ukrayini do Chervonoyi armiyi u 1941–1945 rr. / I. Mukovskiy, O. Lisenko // *Rozbudova derzhavi*. – 1995. – №4. – S.40–45.

9. Nastavlenie po mobilizatsionnoy rabote voyskovyih chastey, upravleniy i uchrezhdeniy Krasnoy Armii [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupu: <http://rka.ru/docs/real/mob/mobrabota.htm> – Data zvernennya: 18.06.2016.

10. Nikolayts Yu. O. Moralno-politichniy stan naselennya i voyiniv Chervonoyi armiyi v pershiy period Velikoyi Vitchiznyanoi viyni (na materialah Ukrayini): avtoref. dis. ... kand. ist. nauk: 07.00.01 / Yu. O. Nikolaets; Kiyiv. un-t im. T. Shevchenka. – K., 1999. – 19 s.

11. Rosiyskiy derzhavniy arhiv sotsialno-politichnoy istoriyi (RDASPI). – F.644. – Op.1. – Spr.6. – 198 ark. – Rezhim dostupu: http://sovdoc.rusarchives.ru.ru2.gsr.awhoer.net/Final_s/gko/op1/452/F644Op1D6L140.jpg – Nazva z titul. ekranu. – Data zvernennya: 20.06.2016.

12. Tam samo. – Spr.7. – 184 ark. – Rezhim dostupu: <http://sovdoc.rusarchives.ru.ru2.gsr.awhoer.net/?null#tematicchilds&rootId=366162> – Nazva z titul. ekranu. – Data zvernennya: 16.06.2016.

13. Tam samo. – Spr.8. – 212 ark. – Rezhim dostupu: http://sovdoc.rusarchives.ru.ru2.gsr.awhoer.net/Final_s/gko/op1/585/F644Op1D8L034.jpg – Nazva z titul. ekranu. – Data zvernennya: 20.06.2016.

14. Tam samo. – Spr.9. – 169 ark. – Rezhim dostupu: http://sovdoc.rusarchives.ru.ru2.gsr.awhoer.net/Final_s/gko/op1/675/F644Op1D9L128.jpg – Nazva z titul. ekranu. – Data zvernennya: 16.06.2016.

15. Tam samo. – Spr.12. – 199 ark. – Rezhim dostupu: http://sovdoc.rusarchives.ru.ru2.gsr.awhoer.net/Final_s/gko/op1/763/F644Op1D12L078.jpg – Nazva z titul. ekranu. – Data zvernennya: 16.06.2016.

16. Tam samo. – Spr.19. – 187 ark. – Rezhim dostupu: http://sovdoc.rusarchives.ru.ru2.gsr.awhoer.net/Final_s/gko/op1/1159/F644Op1D19L144.jpg – Nazva z titul. ekranu. – Data zvernennya: 16.06.2016.

17. Tam samo. – Spr.20. – 232 ark. – Rezhim dostupu: http://sovdoc.rusarchives.ru.ru2.gsr.awhoer.net/Final_s/gko/op1/1229/F644Op1D20L156.jpg – Nazva z titul. ekranu. – Data zvernennya: 30.06.2016.

18. Tam samo. – Spr.25. – 209 ark. – Rezhim dostupu: <http://sovdoc.rusarchives.ru.ru2.gsr.awhoer.net/?null#tematicchilds&rootId=366211> – Nazva z titul. ekranu. – Data zvernennya: 29.06.2016.

19. Tam samo. – Spr.26. – 220 ark. – Rezhim dostupu: <http://sovdoc.rusarchives.ru.ru2.gsr.awhoer.net/?null#showunit&id=372119;tab=i mg> – Nazva z titul. ekranu. – Data zvernennya: 29.06.2016.

20. Tam samo. – Spr.29. – 205 ark. – Rezhim dostupu: http://sovdoc.rusarchives.ru.ru2.gsr.awhoer.net/Final_s/gko/op1/1575/F644Op1D29L002.jpg – Nazva z titul. ekranu. – Data zvernennya: 29.06.2016.

21. Tam samo. – Spr.48. – 173 ark. – Rezhim dostupu: http://sovdoc.rusarchives.ru.ru2.gsr.awhoer.net/Final_s/gko/op1/2100/F644Op1D48L019.jpg – Nazva z titul. ekranu. – Data zvernennya: 16.06.2016.

22. Tam samo. – Spr.73. – 190 ark. – Rezhim dostupu: <http://sovdoc.rusarchives.ru.ru2.gsr.awhoer.net/?null#showunit&id=371259;tab=i mg> – Nazva z titul. ekranu. – Data zvernennya: 22.06.2016.

23. Ribchenko L. V. Radyanskiy viyskovi mobilizatsiyi 1943 roku na teritoriyi Livoberezhnoy Ukrayini: dis. ... kand. ist. nauk: 07.00.01 / L. V. Ribchenko; Kafedra novitnoy istoriyi Ukrayini Kiyivskogo natsionalnogo universitetu im. T. Shevchenka. – K., 2010. – 201 s.

24. Russkiy arhiv: Velikaya Otechestvennaya: v 30 t. – T.13 (2–1): Prikazy Narodnogo Komissara Oborony SSSR. 1937 – 21 iyunya 1941 g. [Elektronniy resurs] / V. A. Zolotarev (obsch. red.). – M.: Terra, 1994. – 366 s. – Rezhim dostupu: http://knigiknig.com/voennye_jurnaly/175635-russkiy-arxiv-velikaya-otchestvennaya-12-tomov.html. – Nazva z titul. ekranu. – Data zvernennya: 11.04.2016.

25. Russkiy arhiv: Velikaya Otechestvennaya: v 30 t. – T.13 (2–2): Prikazy Narodnogo Komissara Oborony SSSR. 22 iyunya 1941 g. –

1942 g. [Elektronniy resurs] / V. A. Zolotarev (obsch. red.). – M.: Terra, 1997. – 410 s. – Rezhim dostupu: http://knigiknig.com/voennye_jurnaly/175635-russkiy-arxiv-velikaya-otchestvennaya-12-tomov.html – Nazva z titul. ekranu. – Data zvernennya: 11.04.2016.

26. Sbornik zakonov SSSR i ukazov Prezidiuma Verhovnogo Soveta SSSR (1938 – iyul 1956 gg.). [Elektronniy resurs]. – M.: Politiizdat, 1956. – 577 s. – Rezhim dostupu: https://ru.wikisource.org/wiki/Indeks:Sbornik_zakonov_1938-1956.djvu – Nazva z titul. ekranu. – Data zvernennya: 26.06.2016.

27. Halitov V. H. Obespechenie Krasnoy Armii lyudskimi resursami i voenno-patrioticheskaya podgotovka sovetских voysk nakanune i v godiy Velikoy Otechestvennoy voyniy: Na materialah respublik Severnogo Kavkaza: 1939–1945 gg.: dis. ... kand. ist. nauk: 07.00.02. / V. H. Halitov; Chechenskiy gosudarstvenniy pedagogicheskii institut. – M., 2004. – 205 s.

Kuryliak O. V., PhD student, Institute of History, Political Science and International Relations, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University (Ukraine, Ivano-Frankivsk), casey4627@gmail.com

The Regulatory and Legal Framework Soviet Military Mobilizations in Western Ukraine during the World War II

The article studies and analyzes regulatory and legal framework which controlled the process of recruitment and mobilization to the Red Army between 1939 and 1942. The author found that main mobilization documents were developed and legally enforced between 1939 and 1941. The future study showed that from the beginning of Soviet–German War some changes in existing mobilization policy has occurred and reason for these changes were catastrophic human resource loss in the lines. An analysis of legal and administrative documents about mobilization processes between 1941 and 1942 indicated that a number of measures for establishment the system of supplying human resources to the army were taken. However there were serious difficulties with implementing them. Any attempts of senior military management to remedy this situation didn't produce expected outcome. As a result, author concludes that functioning army had a need for human resources compensation and this became a priority of future mobilization policy.

Keywords: State Defense Committee, mobilization, Folk Commissariat of Defense, army.

Курьяк А. В., аспирант, Институт истории, политологии и международных отношений, ГВУЗ «Прикарпатский национальный университет им. В. Стефаника» (Украина, Ивано-Франковск), casey4627@gmail.com

Нормативно-правовая база советских военных мобилизаций в Западной Украине в годы Второй мировой войны

Рассмотрена и проанализирована нормативно-правовая база, которая регулировала процесс призыва, и мобилизации в ряды Красной армии на протяжении 1939–1942 гг. Автором установлено, что в течение 1939–1941 гг. были разработаны и утверждены на законодательном уровне главные мобилизационные документы. Дальнейшее исследование продемонстрировало, что с началом советско-германской войны произошли некоторые изменения в существующей мобилизационной политике, которые были обусловлены катастрофическими человеческими потерями на фронтах. Анализ нормативно-распорядительной документации по мобилизационной работе на протяжении 1941–1942 гг. показал, что было принято ряд мероприятий для обеспечения системы снабжения армии человеческими ресурсами. Но, с воплощением их в жизнь возникали существенные проблемы. Попытки высшего военного руководства исправить такое положение ни к чему не привели. В итоге автор делает вывод о том, что действующая армия требовала постоянной компенсации человеческих потерь, и это стало приоритетом в последующей мобилизационной политике.

Ключевые слова: Государственный комитет обороны, мобилизация, Народный комиссариат обороны, армия.

***

УДК 94(477.6)«1943/1945»:791.6

Проценко Є. О.,
завідувач навчальної лабораторії кафедри
історії України, Донецький національний університет
(Україна, Вінниця), prozhenko_dn@i.ua

КІНОФІКАЦІЯ ДОНБАСУ В 1943–1945 РР.

Кінофікація як система заходів, спрямованих на розгортання кіномережі та кінообслуговування населення мала виняткове значення для радянської культури. У Радянському Союзі кіноіндустрія стала однією зі складових пропаганди. Донбас, як уособлення пролетарської культури мав стати прикладом для інших територій Радянського Союзу в проведенні успішної кінофікації. Проте, допомога влади виявилась недостатньою для повноцінного

відродження кіномережі регіону. В роботі кіноустановок Донбасу протягом 1943–1945 рр. спостерігались недоліки та проблеми: матеріальні труднощі, безвідповідальність, зловживання, нестача робітників, обладнання. Увага влади була прикута переважно до кінофікації міст, сільська кіномережа значно відставала, що викликало неоднорідність та диспропорційність роботи кіноустановок. Таким чином, труднощі з якими, зіткнулась влада унеможливили проведення повноцінної та широкомасштабної кінофікації Донбасу протягом 1943–1945 рр.

Ключові слова: кіноустановка, Донбас, відновлення, Управління кінофікації.

Серед питань дослідження культурних процесів у роки Другої світової війни, важливе місце посідає проблема відновлення кіномережі після нацистської окупації. Особливої уваги заслуговує вивчення кіномережі Донбасу у 1943–1945 рр., адже як регіон мав стратегічне значення у відбудовчих процесах в УРСР.

Окремі аспекти дослідження проблеми як складові знайшли відображення в роботах Д. І. Малевич та Л. П. Ругаль, присвячених інтелігенції УРСР у післявоєнний період, І. М. Грідіної присвяченої духовному життю населення УРСР у роки Другої світової війни та краснавчих розвідках [1; 9; 11; 12]. Однак обрана тема не стала предметом спеціального дослідження і потребує подальшого розгляду.

У статті розглянуті особливості проведення кінофікації Донбасу у 1943–1945 рр., технологічні та економічні умови роботи кіноустановок, організацій та відомств, роль кіноробітників у відновленні кіномережі. Хронологічні межі обумовлені закінченням окупаційного режиму на території Донбасу та початком відбудовчих процесів. Географічні межі охоплюють Донецьку та Луганську області, на той час відповідно Ворошиловградська та Сталінська. З метою виявлення регіональних особливостей стану кіномережі наводяться та аналізуються факти, процеси, що стосуються окремих регіонів України та країни в цілому.

Для висвітлення теми були використані фонди Центрального державного архіву громадських об'єднань України, Центрального державного архіву вищих органів влади та управління, Державного архіву Донецької області та Державного архіву Луганської області.

Кінофікація, що являє собою систему заходів, спрямованих на розгортання кіномережі та кінообслуговування населення мала виняткове значення у деокупації регіону [10]. Із визволенням Донбасу від окупантів, кінематограф посів важливе місце в житті громадян та радянської політики. Особливу увагу влада приділяла культурному обслуговуванню Донбасу. Це пояснювалось значенням регіону у відбудовчих процесах країни, як одного з промислових центрів, що зазначалось у відповідних наказах та постановах. Про покращення культурного обслуговування робітників промислових підприємств йшлося в наказі Комітету в справах мистецтв при РНК СРСР у квітні 1943 р. РНК та ЦК КП(б)У видали в квітні 1944 р. постанову «Про покращення культурного та побутового обслуговування Донбасу». У жовтні 1944 р. РНК УРСР та ЦК КП(б)У видали постанову «Про покращення кінообслуговування трудящих Донбасу» [5, арк. 40–42; 11, с. 60].

Напередодні війни в регіоні нараховувалось 1167 кіноустановок, що складало не менше 17% від кіномережі УРСР. В Сталінській області знаходилося 247 кіноустановок державної мережі: 25 стаціонарних міських кінотеатрів, 118 стаціонарних сільських кіноустановок, 48 сільських звукових кінопересувок,

56 сільських німих кінопересувок; 387 відомчої мережі, серед них 343 міських, 44 міських кіноустановок. У Ворошиловградській області 433 кіноустановки, з них по державній мережі 177: міських кінотеатрів – 13, вузькопльоночних стаціонарних кінотеатрів – 83, автокінопересувок – 54, німих кінопересувок – 27; по відомчій мережі 256 установок: в містах – 211, на селі – 45 [7, арк. 44; 21, арк. 1; 24, арк. 64].

Перед комітетом кінематографії після звільнення Донбасу стояли серйозні проблеми у справі відновлення кіномережі. На 1 січня 1944 р. в Донбасі працювало 71 кіноустановка, з яких 31 державна та 40 відомчих, по областям: в Сталінській області – 14 державних та 36 відомчих, у Ворошиловградській області 17 державних та 4 відомчих. За 1944 р. 123 державні кіноустановки Донбасу провели 44,436 кіносеансів та обслужили 87045000 глядачів, по областям: в Сталінській області – 297211 сеансів, 57277000 глядачів; в Ворошиловградській області – 14715 сеансів, 30768000 глядачів. На 1 січня 1945 р. кількість кіноустановок регіону зросла втричі, складала 22% від кіномережі УРСР й нараховувала за різними оцінками 226–232 кіноустановки, з яких 123–129 державних та 103 відомчих, по областям: в Сталінській області – 64–66 державних, 80 відомчих, в Ворошиловградській області – 59–63 державних, 23 відомчих кіноустановки. До 1 січня 1945 р. були кінофіковані всі районні центри Сталінської області та 29 з 32 районів Ворошиловградської області [13, арк. 7; 15, арк. 35; 21, арк. 46]. За кількістю державних кіноустановок Сталінська та Ворошиловградська область були на першому місці в УРСР, далі йшла Харківська область [15, арк. 35].

Більша частина фільмів, що були у прокаті на території УРСР в період 1943–1945 рр., була показана мешканцям регіону. Перша кінострічка, що була показана в Сталіно у вересні 1943 р. після визволення міста від окупації – «Сын Таджикистана» [27, арк. 58]. Протягом дослідження не вдалося виявити, чому саме ця кінострічка стала першою у кінопрокаті міста. Припускаємо, що кінокартина могла бути знаковою, адже частина культурних установ регіону евакуювались саме на Схід СРСР. Цілком можливо, що кінострічка була одна з небагатьох стрічок, які добре збереглися, були доступні якісні копії в місті. Не можна виключати й те, що фільм міг був першим, що потрапив до рук кіномеханіків після окупації.

На початку 1945 р. на Київській кіностудії знімався кіножурнал «Донбас відроджується», присвячений відновленню промисловості Донбасу і ролі у цьому пересічних робітників. На основі кіножурналу у 1945 р. було створено фільм «Відродження Донбасу», який відразу завоював прихильність мешканців регіону та прославив Донбас. Із вітчизняних кінострічок найбільшою популярністю у населення користувалися як відзняті до війни («Цирк»), так і фільми воєнних років, («Она защищает Родину», «В шесть часов вечера после войны»). Демонструвалися кінокомедії («Волга–Волга»), залучалися до прокату документальні фільми («Битва за нашу Советскую Украину»; «Прибытие в Москву Временного правительства Французской Республики генерала де Голля» (Союзкиножурнал), що несли певне ідеологічне навантаження. Йшли історичні кінострічки («Иван Грозный»), революційні («Ленин в Октябре», «27–я годовщина Великой Октябрьской Социалистической

Революции»), історико–революційні («Человек с ружьем») [12, с. 87; 29, арк. 39–53].

У регіоні також йшли радянські дитячі кінофільми («Зоя», «По щучьему веленью»). У 1945 р. у Сталіно проходили зйомки фільму кіностудії «Союздетфільм» – «Это было в Донбассе». Картина розповідає про юних захисників Донбасу, які боролись з нацистами у роки окупації. Кінострічка користувалась величезною популярністю серед місцевого населення. Демонструвались, як радянські ідеологічно нейтральні мультфільми («Муха–Цокотуха») так й з ідеологічним підґрунтям («Журнал Політсатири» («Союзмультфильм», 1941 р.): «Чего хочет Гитлер?», «Бей фашистских пиратов!», «Бей врага на фронте и в тылу!»; «История воспитания фрица», («Окна ТАРС», 1942 р.). Діти із задоволенням дивились і дорослі кінострічки. Так, «Чапаев» був улюбленим фільмом як дорослих, так і дітей. Користувались популярністю мультфільми Уолта Діснея, в яких глузували з Гітлера («Лицо Фюрера») та ідеологічно нейтральні, наприклад, про тварин («Бемби») [1, с. 171; 4, арк. 96–96зв].

Високі, на перший погляд, темпи відродження кіномережі не відповідали реальному становищу кінофікації регіону. Попри всі зусилля радянської влади після визволення регіону від загарбників навіть станом на 1 січня 1945 р. кіномережа регіону складала лише 19,8% від показників 1941 р.

Вартість збитків по Ворошиловградському Обласному Управлінню кінофікації, яка за роки окупації склала 7964,732 тис. крб., по Сталінському Обласному Управлінню кінофікації – 12217,5 тис. крб. опосередковано свідчать про катастрофічний стан в кіномережі регіону [18, арк. 1–1а; 19, арк. 135–137].

Наявна кіномережа не задовольняла культурних вимог робітників Донбасу, як з боку пропускної спроможності, так і якістю показу кінофільмів, особливо це відзначалось в сільській кіномережі. У порівнянні з довоєнним часом, станом на 1 січня 1945 р. кількість сільських кіноустановок державного підпорядкування в Сталінській області скоротились у 14 разів, аналогічна ситуація склалась по Ворошиловградській області, де за даними 1944 р. кількість сільських кіноустановок відомчого підпорядкування скоротились на 11% [6, арк. 184; 20, арк. 75–76]. Такі показники в цілому відбивали соціальну політику держави, яка виходила з провідної ролі саме робітничого класу. Кінофікація на селі викликала більше труднощів, ніж у місті, особливо в технічному плані. До того ж, прибуток з сільських кіноустановок був меншим у порівнянні з міськими. Це пояснюється важкістю проведення кіносеансів у технічному плані, невеликою пропускною спроможністю глядацьких залів та значно меншою платоспроможністю селян, ніж мешканців міста.

Між Обласними Управліннями кінофікації в УРСР влаштовували регулярні соціалістичні змагання. Сталінська область обходила в цих змаганнях Ворошиловградську область, а у жовтні 1944 р. колектив робітників Сталінської контори Главкінопрокату був визнаний переможцем по УРСР. Сталінська контора Главкінопрокату виконала план прокатних надходжень по державній мережі на 115,5% та по відомчій кіномережі на 129,2%, знизила відсоток зношення фільмофонду проти встановлених нормативів [3, арк. 53; 14, арк. 29–30]. Високі показники по Сталінській області спричинили

також перевиконання плану прибутку у 1944 р.: з запланованого прибутку у 17510 крб., Обласне Управління кінофікації отримало 29863000 крб. Такі високі показники пояснюються тим, що загалом державна кіномережа УРСР виконала план обслуговування населення по кількості кінотеатрів та кількості глядачів за рахунок перевиконання планів кращими кіноустановками, а також за рахунок довгострокового вводу у дію кіноустановок, переважно міських [22, арк. 24]. Перевиконання статей прибутку в Сталінській області було пов'язано також з: перевиконанням плану по глядачам кінотеатрів та звукових кіноустановок, перевиконання плану з валових надходжень, економією децентралізованих витрат, фактичним підвищенням цін на квитки [3, арк. 44; 17, арк. 11–16зв].

Таблиця 1

Ціни на квитки в Сталінській області у 1944 р.

Середня ціна за одне відвідування		План (в крб.)	Фактично (в крб.)
Міський стаціонарний кінотеатр	дорослий	5,38	5,85
	дитячий	1,50	2,10
Міська кінопересувка	дорослий	5,28	4,23
	дитячий	–	2,18
Сільський стаціонарний кінотеатр	дорослий	3,50	4,43
	дитячий	1	2,03
Сільська кінопересувка	дорослий	3	4,08
	дитячий	1	1,77

У штатах Ворошиловградського та Сталінського Управління кінофікації протягом 1943–1945 р. відчувалась потреба в диспетчерах, кіномеханіках, бухгалтерях, рахівниках. Одна з причин неуккомплектованості – погані матеріальні–побутові умови працівників. Управління кінофікації звинувачували у цьому місцеву владу, закидаючи їй бездіяльність. Так, робітники кінофікації не користувались так званим «соціальним пакетом»: не були прикріплені до гуртожитків та столових, не отримували талонів на промтовари, у той час, коли робітники інших установ отримували не лише продукти, а й взуття, одяг. У кіномайстернях Сталінської та Ворошиловградської області посади директора та техніка часто були об'єднані в одну посаду з окладом в 650 крб., низька заробітна плата, та те, що одна людина вимушена була виконувати керівничі та виробничі функції негативно позначалось на діяльності майстерень [8, арк. 31–31зв; 15, арк. 9–10; 25, арк. 22–23]. Кваліфікація працівників кінофікації була низькою. Так, рахівники часто були не знайомі з азами бухгалтерської справи, не справились якісно та своєчасно з різноманітними звітами. Особливо відчувалась низька кваліфікація кіномеханіків, що впливало на якість обслуговування, роботу майстерень. Підготовка кіномеханіків відбувалась на централізованих курсах, однак, через нестачу кадрів, курси прискорили та скоротили з 9 до 4–місячних, внаслідок чого учні вимушені були фактично продовжувати навчання на роботі. Крім того, оскільки кіномеханіків з Донбасу готували на курсах у Харкові, Управління при РНК УРСР надавало певну кількість місць на курси кіномеханіків для

кожної області, чим ще більше поглиблювало проблему нестачі робітників. Так, Управління Ворошиловградської області у грудні 1944 р. просила збільшити кількість місць на курсах з 30 до 50. У березні 1945 р. Управління Сталінської області зверталось до секретаря ЦК КП(б) У Д. С. Коротченко з проханням організувати курси кіномеханіків в Сталіно на 50–70 чоловік, однак отримало відмову у зв'язку з відсутністю викладацьких кадрів та кіноапаратури [5, арк. 40–42; 22, арк. 25].

Серед причин неуккомплектованості кадрами, слід також зазначити післявоєнну практику направляти фахівців з різних регіонів УРСР та СРСР до Західної України [9, с. 102]. Частина робітників була мобілізована до лав Червоної Армії. Під час окупації частина спеціалістів кінофікації працювали на окупаційну владу, що автоматично унеможливило продовження їх професійного працевлаштування на такій відповідальній культурній ділянці після визволення регіону. Управління кінофікації регіону приділяли значну увагу особовим справам працівників, які надавали до відділу кадрів свою автобіографію, на кожного співробітника заповнювалась особиста картка. Розширений варіант карти складався з 38 питань, скорочений з 27. Серед загальних даних, таких як ПІБ, дата та місце народження, освіта, посада, сімейне положення необхідно було вказати: національність; соціальне походження; партійність; членство у профсоюзи; перебування та місце роботи в період окупації; інформацію про військову повинність; призначення та переміщення по роботі; чи брала людина участь в опозиції, дореволюційному, партизанському та підпільному рухах, в боях під час Громадянської та Великої Вітчизняної війни; чи перебувала людина у полоні; чи був співробітник репресований; знання іноземних мов та перебування за кордоном (у тому числі у складі Червоної армії): з якою метою, коли, час перебування; відношення до царських установ та армії тощо. Робітники кінофікації вказували в картках переважно виважену та нейтральну інформацію: «руська національність», «безпартійність», «допрізвивник» [2, арк. 5–6зв].

Окрім кадрової нестабільності у відновленні кіномережі існували проблеми викликані тогочасним скрутним матеріальним становищем: нестача транспорту, обладнання, деталей, палива, екранів, квитків канцелярії. Мали місце неякісна подача електроенергії, аварії, недосвідченість кіномеханіків. Значна частина кінообладнання потребувала ремонту, який не могли забезпечити майстерні через брак інструментів, деталей, спеціалістів [17, арк. 11–16зв]. Часто кінотеатри та інші приміщення, в яких демонстрували кінофільми (будинки культури, клуби, хати–читальні та ін.) знаходились в запущеному стані, не опалювались, були відсутні меблі.

Зазначені труднощі викликали простої кіноустановок. У 1944 р. Ворошиловградська область мала 3080 днів

простоїв. Лише сільські стаціонарні кіноустановки з режимом роботи 1517 сеансів на місяць мали 927 простоїв, з яких 17 сеансів через відсутність кіномеханіків; 3 – відсутність запчастин; 281 – відсутність електроенергії; 73 – непланові ремонтні роботи; 17 – несвоєчасна доставка кінофільмів [16, арк. 34–36зв].

Обласні управління кінофікації в Донбасі зазначали, що підтримки влади не вистачає для повноцінного відновлення кіномережі регіону. Так, у листопаді–грудні 1944 р. Сталінська та Ворошиловградська області повинні були отримати 10 комплектів стаціонарних та 67 комплектів пересувних кіноапаратів для кінофікації шахт. Проте майже вся кіноапаратура була переадресована Західними областям УРСР. Управління кінофікації УРСР врешті надіслало навіть на 11 кіноапаратів більше, ніж було необхідно, однак з запізненням та частинами. У 1944 р. для кінофікації шахт краю також було заплановано виділити 100 кінопересувок, проте Управління кінематографії при РНК СРСР та Комітет кінематографії при РНК СРСР не змогли домовитись між собою, в результаті ЦК вугільників не отримало пересувок [20, арк. 139; 22, арк. 141–141зв].

У наведеній таблиці 2 можна побачити, що Комітет кінематографії при РНК СРСР не тільки скоротив необхідну для областей кількість кіноапаратури, але й завів по власному затвердженому плану не всю апаратуру [22, арк. 67–70].

Невиконання плану, зловживання відбувались й на місцевому рівні. Мали місце випадки, коли приміщення кінотеатрів міськвиконкоми та райвиконкоми займали для проведення зібрань, конференцій тощо. На відбудову кінотеатру «Жовтень» у Ворошиловграді Управління кінофікації при РНК УРСР у 1944 р. асигнувало 1000 крб., але Ворошиловградський облвиконком не витратив гроші на ремонт кінотеатру. У 1945 р. Управління в справах кінематографії при РНК УРСР включило кінотеатр в план капітального будівництва, для того щоб врятувати приміщення й асигнувало вже 400000 крб. Кінотеатр за рішенням ЦК КП(б)У та РНК УРСР увійшов в число об'єктів до програми будівельних робіт Наркомату Цивільно–житлового будівництва, але Виконком Ворошиловградської області ради депутатів трудящих, затверджуючи оперативний план будівельних робіт тресту підлеглого Наркомату цивільно–житлового будівництва, не включив кінотеатр в список об'єктів, що будуть відбудовуватись. Натомість, місцева влада Ворошиловграду сподівалась, що кінотеатр відремонтує паровозобудівельний завод. Завод у свою чергу відмовився проводити ремонт [19, арк. 139]. Аналогічна ситуація відбулась в Маріуполі у 1945 р.: державним бюджетом було виділено на утримання культурно–просвітних установ міста 103,799 крб., однак використано 83,200 крб. [30, арк. 38].

Однак, слід зазначити, що нерідко виникали і ситуації, коли Управління кінофікації не виконували

Таблиця 2

Дані по заводу кіноапаратури у східні та західні райони УРСР на I півріччя 1945 р.

Вид апаратури	Потреба східних областей УРСР (шт.)	Потреба західних областей УРСР (шт.)	Всього (шт.)	Комітет кінематографії при РНК СРСР виділяє (шт.)	Фактично завезено (шт.)
Стаціонарна кіноапаратура	150	150	300	150	132
Пересувна кіноапаратура	200	350	550	450	190
Пересувні електростанції	200	200	400	300	250

своїх зобов'язань. У 1944 р. Ворошиловградське Обласне Управління кінофікації не платило відсотки за оренду приміщень райкомам вугільників. У тому ж році у Ворошиловградського Управління кінофікації виникла дебіторська заборгованість, через те, що райвідділи підпорядковані Управлінню не розпочали свою роботу, хоча апаратура для них була виділена [16, арк. 34–36зв].

Значним недоліком, який призупиняв повноцінну кінофікацію регіону була нестача копій кінострічок. До війни фонд кінофільмів УРСР складав 8000 копій при 230 назвах, кожна обласна контора Главкінопрокату мала в середньому до 200 назв кінофільмів. У 1944 р. фонд кінострічок УРСР складав приблизно 22% від довоєнного, за різними даними фонд складався з 1140–1216 звукових широкоплівочних фільмів, 60–195 звукових вузькоплівочних та 373 широкоплівочних. Крім того, до війни контори глав кінопрокату УРСР мали до 20% стрічок українською мовою та на українському матеріалі. З 1941–по 1944 рр. міські контори Гавкінопрокату республіки отримали лише 5 кінофільмів українською мовою [26, арк. 86–87, 99–100; 28, арк. 26]. Після звільнення Донбасу, для забезпечення фільмами в регіоні було організовано 2 обласні прокатні контори в містах Сталіно, Ворошиловград, а також 4 відділи Главкінопрокату в містах: Дебальцеве, Маріуполь, Слов'янськ, Старобільськ. На 1 січня 1945 р. в перелічених прокатних конторах було 505 копій 128 назв фільмів. По областях: в Сталінській області нараховувалось 128 назв та 218 копій звукових широкоплівочних фільмів, 41 назва та 51 копія звукових вузькоплівочних фільмів, 22 назви та 34 копії німих кінострічок. Ворошиловградська область мала у своєму розпорядженні 83 назви та 142 копії звукових широкоплівочних фільмів, 26 назв та 29 копій звукових вузькоплівочних фільмів та 28 назв й 31 копію німих кінострічок. Керівництво Обласних Управлінь кінофікації краю регулярно зверталось до Кінокомітету УРСР з проханням вплинути на ситуацію. Однак, проблема нестачі копій залишалась актуальною до кінця 1945 р. [20, арк. 76]. Значно страждала від цього сільська кіномережа. До війни Кінокомітет УРСР надсилав у кожен область одночасно 4–6 копій фільмів однієї назви, із яких половина відразу йшла на сільські кіноустановки. У 1945 р. 1–2 копії від Кінокомітету потрапляли на екран міських кінотеатрів, демонструвалися протягом 300–400 сеансів й часто, лише після цього, технічно зношені потрапляли на сільські екрани [23, арк. 52].

Отже, відновлення кіномережі Донбасу у 1943–1945 рр. відбувалось в руслі основних потреб УРСР, з урахуванням вимог воєнного часу, значенням Донбасу у промисловості та відбудовчих процесах країни. Відразу після визволення краю від окупантів, кіномережа почала активно відновлюватись. Проте, кіноустановки працювали нерівномірно, що породжувало певні відмінності у темпах і особливостях їх відбудови. Далися взнаки матеріальні труднощі, безвідповідальність та зловживання з боку місцевої влади, комітетів та управлінь кінофікації. Увага з боку влади приділялася переважно забезпеченню кіноустановок в містах, при шахтах, заводах, робочих клубах і пояснювалось бажанням держави підтримувати провідну роль робочого класу у радянському суспільстві. Важче проходило відновлення кіномережі в сільській місцевості, де люди були позбавлені можливості подивитись якісну кінострічку, вчасно потрапити на

сеанс. Допомога радянської влади в кінофікації Донбасу в 1943–1945 рр. виявилася недостатньою, кіноустановки не задовольняли культурних потреб населення краю. Різні умови відновлення спричинили неоднорідність та диспропорційність роботи кіноустановок в цілому. Це в підсумку унеможливило широкомасштабну та повноцінну відбудову кіномережі регіону на той час.

Список використаних джерел

1. Грідіна І. М. Духовне життя населення України в роки Другої світової війни (1939–1945 рр.): дис. ... д-ра іст. наук: 07.00.01 / І. М. Грідіна. – Донецьк, 2010. – 516 с.
2. Державний архів Донецької області. – Ф.3029. – Оп.1. – Спр.48.
3. Там само. – Ф.4800. – Оп.1. – Спр.5.
4. Там само. – Спр.7.
5. Державний архів Луганської області. – Ф.Р.179. – Оп.3. – Спр.236.
6. Там само. – Спр.237.
7. Там само. – Спр.239.
8. Там само. – Спр.375.
9. Малежик Д. І. Творча інтелігенція Української РСР в повоєнний період (1945–1953 рр.): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Д. І. Малежик. – Київ, 2011. – 253 с.
10. Новый словарь иностранных слов. – by EdwART, 2009. – Режим доступу: http://dic.academic.ru/dic.nsf/dic_fwords/45417.
11. Ругаль Л. П. Діяльність мистецької інтелігенції Української РСР у 1943–1945 рр.: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Л. П. Ругаль. – Київ, 2009. – 232 с.
12. Степкин В. П. История Донецка / В. П. Степкин. – Донецк, 2004. – 234 с.
13. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. – Ф.4733. – Оп.1. – Спр.8.
14. Там само. – Спр.9.
15. Там само. – Спр.10.
16. Там само. – Спр.17.
17. Там само. – Спр.20.
18. Там само. – Спр.22. Т.1.
19. Там само. – Спр.22. Т.2.
20. Там само. – Спр.34.
21. Там само. – Спр.35.
22. Там само. – Спр.38.
23. Там само. – Спр.43.
24. Там само. – Спр.55.
25. Центральний державний архів громадських об'єднань України. – Ф.1. – Оп.23. – Спр.450.
26. Там само. – Оп.30. – Спр.16.
27. Там само. – Оп.70. – Спр.14.
28. Там само. – Спр.64.
29. Там само. – Спр.212.
30. Там само. – Спр.407.

References

1. Gridina I. M. Dukhovne zhyttia naselenia Ukrainy v roky Drugoi svitovoi viyni (1939–1943 rr.): dys. ... d-ra ist. nauk: 07.00.01 / I. M. Gridina. – Donetsk, 2010. – 516 s.
2. Derzhavnyj arhiv Donetskoi oblasti. – F.3029. – Op.1. – Spr.48.
3. Tam samo. – F.4800. – Op.1. – Spr.5.
4. Tam samo. – Spr.7.
5. Derzhavnyj arhiv Luhanskoj oblasti. – F.R.179. – Op.3. – Spr.236.
6. Tam samo. – Spr.237.
7. Tam samo. – Spr.239.
8. Tam samo. – Spr.375.
9. Malezyk D. I. Tvorchia intellihentsia Ukrainy RSR v povoiennyi period (1945–1953 rr.): dys. ... kand. ist. nauk: 07.00.01 / D. I. Malezyk. – Kyiv, 2011. – 253 s.
10. Novyy slovar inostrannykh slov. – by EdwART, 2009. – Rezhym dostupu: http://dic.academic.ru/dic.nsf/dic_fwords/45417.
11. Ruhail L. P. Diialnist mystetskoj intellihentsii Ukrainy RSR v 1943–1945 rr.: dys. ... kand. ist. nauk: 07.00.01 / L. P. Ruhail. – Kyiv, 2009. – 232 s.
12. Styepkin V. P. Istoria Donetsk / V. P. Styepkin. – Donetsk, 2004. – 234 s.
13. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady ta upravlinnia Ukrainy. – F.4733. – Op.1. – Spr.8.
14. Tam samo. – Spr.9.

15. Tam samo. – Spr.10.
16. Tam samo. – Spr.17.
17. Tam samo. – Spr.20.
18. Tam samo. – Стр.22. Т.1.
19. Tam samo. – Стр.22. Т.2.
20. Tam samo. – Spr.34.
21. Tam samo. – Spr.35.
22. Tam samo. – Spr.38.
23. Tam samo. – Spr.43.
24. Tam samo. – Spr.55.
25. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv hromadskykh obiednan Ukrainy. – F.1. – Op.23. – Spr.450.
26. Tam samo. – Op.30. – Spr.16.
27. Tam samo. – Op.70. – Spr.14.
28. Tam samo. – Spr.64.
29. Tam samo. – Spr.212.
30. Tam samo. – Spr.407.

Protsenko Y. O., Head of the Laboratory of Ukrainian history at Donetsk national university (Ukraine, Vinnytsia), prozhenko_dn@i.ua

Cinema circuit Donbass in 1943–1945

The inclusion as a cinema circuit and movie service was of exceptional importance for Soviet culture. In the Soviet Union, the film industry has become one of the components of propaganda. Donbass as the embodiment of proletarian culture was supposed to be an example for other territories of the Soviet Union in the successful inclusion in cinema circuit. However, the assistance of the authorities was insufficient for a full revival of the cinema circuit of Donbass. In the operation of the film projectors of Donbass during 1943–1945 were problems: financial difficulties, irresponsibility, shortage of equipment etc. The authorities' attention was drawn mainly to the inclusion of cities in cinema circuit, the rural cinema network was significantly behind, which caused the non-uniformity and imbalance of the cinema circuit. Thus, the difficulties faced by the authorities made it impossible to conduct a full and wide-ranging of inclusion of the Donbass in cinema circuit during 1943–1945.

Keywords: film projector, recovery, Donbass, Administration of inclusion in cinema circuit.

Проценко Е. А., заведуючий учебной лабораторией кафедры истории Украины, Донецкий национальный университет (Украина, Винница), prozhenko_dn@i.ua

Кинофикация Донбасса в 1943–1945 гг.

Кинофикация как система мероприятий, направленных на развертывание киносети и кинообслуживание населения имела исключительное значение для советской культуры. Донбасс как олицетворение пролетарской культуры должен был стать примером для других территорий Советского Союза в проведении успешной кинофикации. Однако поддержки власти оказалось недостаточно для полноценного восстановления киносети Донбасса. В работе киноустановок Донбасса на протяжении 1943–1945 гг. наблюдались проблемы и недостатки: материальные трудности, безответственность, злоупотребления, нехватка работников, оборудования. Внимание власти было приковано преимущественно к кинофикации городов, сельская киносеть значительно отставала, что вызывало неоднородность и диспропорцию в работе киноустановок. Таким образом, трудности, с которыми столкнулась власть, помешали проведению полноценной и широкомасштабной кинофикации Донбасса в 1943–1945 гг.

Ключевые слова: киноустановка, Донбасс, восстановление, Управление кинофикации.

* * *

УДК 378.09(477.82–2)«1944/1953»(091)(049.32)

Фазан М. І.,
завідувач музею історії освіти Волині, Волинський
інститут післядипломної педагогічної освіти,
здобувач кафедри нової та новітньої історії України,
Східноєвропейський національний університет
ім. Лесі Українки (Україна, Луцьк), Mfazan@ukr.net

Відновлення діяльності Луцького учительського інституту в 1946–1953 рр.

Дослідження присвячене особливостям відновлення діяльності Луцького учительського інституту (нині – Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки) та основним напрямкам його функціонування у перші післявоєнні роки. Метою розвідки є всебічне висвітлення роботи цієї освітньої установи в окреслений для дослідження період та з'ясування її місця у системі вищої освіти Волинської області зокрема та держави загалом.

На основі широкої історіографічної та джерельної бази розкрито основні етапи повного становлення Луцького учительського інституту та визначено основні завдання навчально-виховної та науково-дослідної роботи педагогічного колективу. Автором розкрито специфіку формування педагогічних кадрів та розширення матеріально-технічної бази навчального закладу. Зроблено висновки щодо перспектив подальших досліджень шляхом пошуку та залучення джерел особового походження: спогадів викладачів, інтерв'ю з колишніми випускниками тощо.

Ключові слова: Луцький учительський інститут, післявоєнний період, матеріально-технічна база, науково-дослідна робота, Волинська область.

Однією з найбільш важливих подій у процесі післявоєнної відбудови інфраструктури Волинської області стало відновлення у 1946 р. діяльності Луцького учительського інституту (нині – Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки). Цей навчальний заклад, що розпочав свою діяльність у 1940 р., був змушений припинити свою освітню та наукову роботу на початку Другої світової війни, внаслідок якої не лише було припинено навчання, а й розпорешено педагогічні кадри та зруйновано матеріально-технічну базу установи. Більш ніж 70-ти річна історія одного з провідних університетів не лиш Волинської області, а й усієї України, вимагає детального вивчення усіх епізодів його діяльності на ниві української вищої освіти, в тому числі і проблеми відновлення функціонування закладу в умовах повоєнної розрухи.

Проблеми становлення та діяльності Луцького учительського інституту (нині – Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки) знайшли своє відображення у історичних довідках, що були підготовлені цієї вищої освітньої установи [1], а також у колективній праці щодо проблеми вищої педагогічної освіти у Волинській області [2]. Окремо слід відмітити наукові доробки викладачів університету, що увійшли до першої частини збірника наукових праць «Минуле і сучасне Волині. Освіта. Наука. Культура. (тези доповідей та повідомлень IV Волинської історико-краєзнавчої конференції – 13–14 квітня 1990 р.)», яка була присвячений 50-ти річному ювілею цієї освітньої установи [9].

Метою розвідки є всебічне висвітлення роботи Луцького учительського інституту в окреслений для дослідження період та з'ясування місця даної освітньої установи у системі вищої освіти Волинської області зокрема та держави загалом.

Звільнення Волинської області у 1944 р. з-під німецької окупації дало змогу поступово розпочати відновлення діяльності освітніх установ краю. Першочерговим завданням влади стало відродження шкільної мережі та заповнення освітніх закладів кваліфікованими педагогічними кадрами. Саме з цією метою у квітні 1946 р. були видані постанова Ради Міністрів УРСР та спільний наказ управління у справах вищої школи при РМ УРСР та Міністерством освіти УРСР, датовані відповідно 6 та 20 квітня, в йшла мова про відновлення роботи Луцького учительського інституту та визначалась його структура та контингент студентів. Створювалися історико-філологічний та фізико-математичний відділи, набір на які становив 125 студентів. Директором інституту був затверджений Іван Онисимович Білий (1946–1951) [2, с. 229–230]. Передбачалась також заочна форма навчання. Цей вищий навчальний заклад готував відповідно вчителів фізики, математики, історії, мови, та літератури для 5–7 класів середньої школи. Навчання мало тривати два роки. [Волинський національний університет імені Лесі Українки: [4, с. 21].